

A kontextus szerepe a magyar ragvonzó névutók viselkedésében¹

DÉR CSILLA ILONA

Budapest

1. Bevezetés

A magyar névutók nagyjából egyharmadát a ragvonzó névutók teszik ki, amelyek nagyrészt határozóragos (pl. *vmitől fogva*, *vmin át*), kisebbrészt tárgyragos (pl. *vmit kivéve*, *vmit illetően*) névszókhoz járulnak. Nem soroljuk közéjük a szabad váltakozást produkáló névutókat (pl. *vmi fejében* ~ *vminek (a) fejében*, *vmi alapján* ~ *vminek (az) alapján*), mivel azok számos ponton különböznek a ragvonzóktól: váltakozást mutatnak fel (ami a ragvonzó névutóknál nem lehetséges), így a rag használata nem mindig kötelező az ilyen szerkezetek esetében a névszón; a ragvonzóktól teljesen eltérő szerkezetben keletkeztek, továbbá a jelzős szintagma és a névutós szerkezet határában mozognak.

A ragvonzó névutók esetében a rag révén a névutós szerkezet tagjai azonosíthatók, ezért ezek a névutók elvben nagyobb mozgékonyással bírhatnak, mint a rögzült pozíciójú – vagyis mindig a névszót követő – nem ragvonzó névutók (pl. *vmi előtt*, *vmi által*). Ez az egyik fő oka annak, hogy a szakirodalom egy része nem vagy nem pusztán névutóként kezeli őket (vö. É. Kiss 1999: 104), illetve csak a hátsó pozíciójú előfordulásait tartja névutóinak (pl. Balogh 2000: 260–261). Korpusz- és kérdőíves vizsgálattal (Dér 2010, 2012) az előbbiektől eltérő következtetésekre jutottunk, amelyeket a következő rész mutat be röviden.

2. Megelőző vizsgálatok

A ragvonzó névutók esetében az adott névutótól függ, hogy milyen tényleges pozíció(ka)t vehet fel a névszójához viszonyítva, és ez szófaji alapon (ti. hogy milyen forrásszófajból keletkezett az adott ragvonzó névutó: ragos névszóból, határozószóból vagy határozói igenéből) sem határozható meg. A ragvonzó névutók tényleges viselkedése több szempontból is eltér a szakirodalomban leírtakhoz képest (l. Dér 2010, 2012):

1. Mozgékonyságuk valójában csak két pozícióra terjed ki: vagy követik a ragos névszót, mint a nem ragvonzó névutók, vagy a

¹ A tanulmány az OTKA K73049 és K100717 támogatásával készült.

névszói szerkezetet közvetlenül megelőzik, pl. *a lányok mind szerelmesek lesznek bele egy kicsit, kivéve anyámat; kivéve a 18. § (1) bekezdésben szabályozott esetet; kivéve azokat a termékeket, amelyekre a Közösség kétoldalú megállapodást kötött.*² Ez tehát azt jelenti, hogy a ragvonzó névutók nem mutatják fel a forrásszófajaikra jellemzőnek tartott mondatbeli mozgékonyt.

2. Egyes ragvonzó névutók pedig kizárólag a névszó utáni pozíciót foglalják el, ugyanúgy, ahogyan nem ragvonzó társaik, pl. *vmin alul, vmit illetően*.

A fentieket két vizsgálat révén mutattuk ki, az elsőt a Magyar Nemzeti Szövegtár magyarországi korpuszán (164 millió szó) végeztük (Dér 2010, 2012). E kutatás során húsz különböző ragvonzó névutó mondatbeli pozícióját elemeztük ki, 100 találatos random mintákat lekérdezve. A vizsgált névutók a következők voltak: *vmin alul; vmitől kezdve; vmin át; vmiből kifolyólag (~kifolyóan); vmin belül; vmit kivéve; vmivel egyetemben; vmihez közel; vmivel együtt; vmire nézve (~nézvést); vmitől eltekintve; vmivel szembe; vminél fogva; vmivel szemben; vmitől fogva; vmin túl; vmit illetően (~illetőleg)*³; *vmin végig; vmin innen; vmire vonatkozóan (~vonatkozólag)*. A kiválasztásnál ügyeltünk arra, hogy az összes forrásszófaj képviselve legyen; keletkezőfélben lévő névutók is szerepeljenek (vö. Sebestyén 1965: 169 és kk.); az összes szemantikai csoport, tehát a kizárólag absztrakt funkciójú névutók (pl. *vmiből kifolyólag*) is reprezentálva legyenek; eltérő ragos vonzatokhoz járuló, de azonos névutót tartalmazó esetek is megjelenjenek (*vmitől fogva, vminél fogva*); archaikusabb(nak tűnő), ill. periférikusabb használatú névutók is szerepeljenek, pl. *vmivel egyetemben*; végezetül, hogy funkcionálisan összefüggő párok/triádok is bekerüljenek a listába: *vmivel egyetemben / együtt; vmivel szembe / szemben*. A fenti húsz névutó az összes magyar ragvonzó névutónak nagyjából a felét teszi ki (vö. Sebestyén 1965: 18–22).

Az első vizsgálat eredményei szerint a húsz névutó közül a lekért mintákban:⁴

sosem áll elöl (100-ból 0): **alul (a) vmin, *fogva (a) vminél, *illetően (a) vmit/vkit, *kifolyólag (a) vmiből, *vonatkozóan (a) vmire/vkire;*

² A példák forrása mindig a Magyar Nemzeti Szövegtár

(http://corpus.nytud.hu/mnsz/secret/szovegtar_hun.html#), a továbbiakban MNSz.

³ A *-lag/-leg* és *-an/-en* határozóragos váltakozást mutató névutók esetében egy formát vizsgáltunk meg; a fenti felsorolásban a nem zárójelben szereplő alakok azok.

⁴ 21–59 találatos eseteket nem tudunk bemutatni, mivel elülső pozícióban konzisztensen megjelenő ilyen esetek nem voltak a vizsgált korpuszban, csak inkonzisztensek. Inkonzisztensnek vettük fel azokat a névutókat, amelyeknél a névelős, illetve névelőtlen névszóval álló változat számadatai nagy különbséget mutattak, például: *közel* + névelőtlen névszó: 100 találat, *közel* + névelős névszó: 52 találat. Ezekről bővebben l. Dér 2012: 19.

igen ritka elülső pozícióban (100-ból 1–20 találat): *át* (a) *vmin* (1; 1)⁵, *egyetemben* (a) *vmivel/vkivel* (1; 1), *innen* (a) *vmin* (2; 3), *végig* (a) *vmin* (10 + 11), *együtt* (a) *vmivel/vkivel* (16; 6), *nézve* (a) *vmire/vkire* (16; 0), *szembe* (a) *vkivel/vmivel* (15; 16), *kezdve* (a) *vkítől/vmitől* (20; 11);

igen gyakori elülső pozícióban is (100-ból 60–100 találat): *kivéve* (a) *vmit/vkit* (100; 81), *közel* (a) *vmihez/vkihez* (100; 52), *eltekintve* (a) *vmitől/vkitől* (87; 43), *szemben* (a) *vkivel/vmivel* (71; 26), *túl* (a) *vmin/vkin* (60; 22).

Lényeges, hogy a vizsgált ragvonzó névutók között nincs olyan, amelyik csak elülső pozícióban jelenne meg, de hátulsóban nem.

A második, kérdőíves vizsgálat 100 adatközlő grammatikalitási ítéleteire irányult ugyanazon húsz ragvonzó névutót illetően; a megkérdezetteknek egyenként 47, a vizsgált húsz ragvonzó névutót különböző módokon⁶ tartalmazó példamondat esetében kellett eldönteniük, hogy az adott konstrukció helyes vagy helytelen-e (ha nem tudtak dönteni, az egyéb kategóriába tehettek jelet, illetve ott fejthették ki a gondolataikat is az adott példamondattal kapcsolatban). Ezzel a kutatással kívántunk fényt deríteni arra, hogy az MNSz-ben névszó(i) szerkezet) előtti pozícióban nem szereplő ragvonzó névutók esetében az adathiány a véletlennek tudható-e be, vagy az adatközlői vélemények is megtámogatják az első vizsgálat eredményeit; és fordítva: amit az adatközlők lehetséges névutói pozíciónak mondanak, az valóban használatban van-e. Az eredmények a következők voltak:⁷

Sosem fogadták el elülső pozícióban: 0

Ritkán fogadták el elülső pozícióban (0–10 „helyes” minősítés):

Még nem született döntés vonatkozóan az átszervezésre.
(helytelen: 99, egyéb: 1)

Fogva az előbbi okoknál nem tudunk jelen lenni az esküvőn.
(helytelen: 99, egyéb: 1)

Erre vágvott fogva születésétől. (helytelen: 98, egyéb: 2)

⁵ A zárójelben álló számok közül az első a ragvonzó névutó + névelőtlen névszó, a második a ragvonzó névutó + névelős névszó konstrukciók darabszámát mutatja (manuális átválogatás után).

⁶ A szempontok a következők voltak: a vizsgált névutók elülső és hátulsó pozícióban (a névszójukhoz viszonyítva); névelős, illetve névelőtlen névszó mint névutói vonzat; a mondat első vagy második felében elhelyezkedő névutós szerkezet, kombinálva a névutó kétféle pozíciójával; a névutók konkrét(abb) és absztrakt(abb) használatai; a névutóval alkotott kollokációk.

⁷ A 11–59 „helyes” minősítést kapó eseteket nem mutatjuk be, ezeknél az adatközlők pozícióra vonatkozó véleménye erősen megoszlott: vagy mindkét pozícióban hasonló módon elfogadhatónak találták az adott elemet, vagy nagyon különbözött a véleményük a helyes pozíciót illetően.

Ennyit tudott mondani illetően a tényeket. (helytelen: 98, helyes: 2)

Kinyitott néhány bolt belül Hódmezővásárhelyen. (helytelen: 95, helyes: 4, egyéb: 1)

Kifolyólag érdemeiből kollégái többsége megszavazta neki a tiszteletdíjat. (helytelen: 95, helyes: 5, egyéb: 3)

Ez nem sok jót jelentett nézve a tagállamokra. (helytelen: 95, helyes: 4, egyéb: 1)

Gyakran elfogadták elülső pozícióban is (60–90 „helyes” minősítés):

Mindenki elázott, kivéve a korábban hazaindulókat. (helyes: 91, helytelen: 6, egyéb: 3)

Közel a határhoz már látni lehetett a magas hegyeket. (helyes: 93, helytelen: 4, egyéb: 3)

A délszláv kérdések kerültek szóba, kezdve Boszniától egészen Koszovóig. (helyes: 64, helytelen: 25, egyéb: 11)

Eltekintve egyes hibáitól nagyon szerettük Pistát. (helytelen: 69, helyes: 23, egyéb: 8)

A két vizsgálat eredményei szinte teljesen egybehangzóak voltak: az MNSz anyagában soha vagy csak ritkán megjelenő, elülső pozíciójú ragvonzó névutók zömét az adatközlők is rendszerint helytelennek minősítették, vagy csak igen kevesen fogadták el. Ennek a fordítottja is igaz volt: amelyik névutó a korpuszban nagy számban fordult elő névszó előtti helyzetben, azt az adatközlők többsége is helyesnek tartotta ebben a pozícióban. Egy kivétel volt: az adatközlők közül kevesebben fogadták el helyesnek a *Szemben a főnökével neki nem volt saját véleménye* példamondatot, mint amilyen gyakran az MNSz vizsgált korpuszában a *szemben vmivel/vkivel* szerkezet megjelent; a különbséget a *szemben (a) vkivel* és a *szemben (a) vmivel* gyakoriságbeli eltérése is okozhatta; ezt egy további vizsgálat feladata tisztáznia.

3. Jelen vizsgálat

3.1. Hipotézisek

Az előbbi két kutatás eredményei számos további kérdést vetettek fel, többek között a következőket:

1. Meghatározza-e a **forrásszófaj**, hogy az adott ragvonzó névutó elülső vagy hátulsó pozícióban jelenik-e meg (inkább)? Mivel a korábban vizsgált húsz névutó esetében a ragos névszói eredetűek mind hátsó pozícióban rögzültek (pl. *kifolyólag*, *vonatkozóan*), az erre vonatkozó hipotézisünk (1. hipotézis) az, hogy a szófaj megszabhatja a későbbi ragvonzó névutói pozíció(ka)t.

2. Előfordulhatnak-e **absztrakt jelentésű** ragvonzó névutók elülső pozícióban? A szakirodalom alapján azt feltételezzük (2. hipotézis), hogy minél absztraktabb a jelentése egy ragvonzó névutónak, annál inkább rögzült a pozíciója, még hozzá a névszót követő helyzetben.
3. Mennyire jellemző a **kollokálódás** a vizsgált ragvonzó névutókra, s ez milyen hatással van lehetséges pozícióikra, vagyis mennyire jellemző, hogy egyazon ragvonzó névutó ugyanazzal a ragos vonzattal két pozícióban is kollokálódik? 3. hipotézisünk szerint a kollokációk adott esetben inkább bizonyos névutói pozíciókra korlátozódnak, tehát vagy elülső, vagy hátulsó pozícióban kollokálódik az adott ragvonzó névutó bizonyos elemekkel.

Jelen vizsgálat során ugyanannak a húsz ragvonzó névutónak a viselkedését tanulmányoztuk az MNSz magyarországi korpuszán, mint az első két esetben. Kivételt csak az 1. kérdés esetében tettünk, mivel ott szükségszerű volt egyéb ragos névszói eredetű ragvonzó névutók bevonása is.

3. 2. Eredmények

Az 1. kérdésre keresve a választ a húsz névutó között szereplő három eset (*vmi* *illetően*, *vmiből kifolyólag*, *vmire vonatkozóan*) mellett további ragos névszói eredetű ragvonzó névutókat kerestünk. **Sebestyén Árpád névutómonográfiájában** az „Esetenként névutószerű kifejezések” közé felvett elemek között a következők ragos névszói forrásszófajúak még (Sebestyénnél a ragvonzó névutók között csak már réges-rég lexikalizálódott esetek szerepelnek): *ellentétben (a) vmivel/vkivel*; *tekintettel (a) vmire/vkire*; *kapcsolatban (a) vmivel*; *megfelelően (a) vminek/vkinek*; *mérten (a) vmihez*. Ezeknek az esetében az MNSz-ből az elülső névutói pozícióra vonatkozó 100-as random mintákat kértünk le.⁸ A találati eredmények példákkal szemléltetve a következők:

- *ellentétben vmivel/vkivel* (100; 38), pl. *amennyiben költészete, ellentétben Adyval, Babitscsal, Kosztolányival, a fiatal Tóth Árpáddal, tapasztalati élményeinek metafizikai, egzisztenciális, etikai általánosítás nélküli költői lejegyzése* (jellemző előfordulások: *ellentétben azokkal/ azzal/ egymással/ ezzel/ velem/ veled/ velünk*); *ellentétben a burzsoá állammal/ a büntetőeljárással/ a délelőtti helyzettel*)
- *tekintettel vmire* (96⁹; 72), pl. *különös tekintettel azokra a téli fagyokra* (a névelőtlen jó találatok szinte kizárólag a *tekintettel*

⁸ Lásd a 3. lábjegyzetet.

⁹ Négy darab nem megfelelő találat volt, pl. ha a keresés más szerkezetet adott ki, pl. *nem kielégítő edzettségi állapotára tekintettel megfontolásra javasoljuk*. Ez ugyan megfelel a megadott keresési parancsnak (*tekintettel* + *-ra/-re* ragos névszó sorrendű szerkezetek), de nem elülső pozíciójú benne a ragvonzó névutó.

arra/azokra szerkezeteket tartalmazták); *különös tekintettel a bennük fellelhető kormánytúlsúlyra*

- *kapcsolatban vmivel* (0; 0): a *kapcsolatban van/nincs/áll/marad/él vkivel/vmivel* szerkezetek különböző szórendű variációi voltak gyakoriak, de ezekben a *kapcsolatban* nem névutóként jelenik meg. Egyetlen szépirodalmi példa szerepelt a korpuszban (Tersánszkytól), amely névutó(szerű) használatát mutatta: *Nem sokáig... Nem mondom el, mit álmodtam. Nagyon undorító. Nagyon undorító... Nem önmagában, hanem aztán, kapcsolatban mással.*
- *megfelelően vminek* (1; 1): összesen két elől álló eset volt a kétszer százas random mintában: *Bourdieu a pénzt, mint tőkét veszi alapul, amely kizsákmányolási, alá-fölérendeltségi viszonyokat hoz létre emberek és csoportjaik között – megfelelően annak, hogy ő a társadalmat mint egymással – különböző előnyökért küzdő – embercsoportok, rétegek, osztályok együttesét fogja fel; megfelelően a végtelen elv mivoltának*
- *mérten vmihez* (0; 0): a 2 találat közül egyik sem volt megfelelő.

Az 1. hipotézis tehát nem tartható, ugyanis más ragos névszói eredetű ragvonzó névutók korpuszbeli viselkedése cáfolja a csak hátulsó pozícióban való rögzültséget. Láthatóan vannak olyan ragos névszóból keletkezett ragvonzó névutók, amelyek soha vagy alig fordulnak elő a névszójuk előtt, míg mások igen, bár a gyakoriságuk eltérő az egyik és a másik helyzetben, a ragos névszóból jelenleg keletkező névutók zöme inkább hátul áll. Ennek lehetséges okát másutt kell keresnünk, nem a szófajban, hanem többek között a névutó keletkezési idejében (a korábban keletkezett ragvonzó névutók pozíciója szilárdabb lehet), szemantikai sajátosságaiban vagy használati gyakoriságában.

A 2. hipotézis teszteléséhez absztrakt jelentésű ragvonzó névutókat kerestünk névszó előtti pozícióban, ehhez mind a húsz névutó átvitt értelmű előfordulásait megnéztük (absztraktnak vettünk minden nem térviszonyra történő utalást, a metaforikus használatokat is). Fontos megjegyezni, hogy a névutók között vannak eleve absztrakt jelentésűek¹⁰ is, ezeknél az volt a kérdés, hogy feltűnnek-e elülső helyzetben. Első körben kiestek azok a névutók, amelyek nem fordulnak elő elülső pozícióban (1. 2. fejezet, 1. vizsgálat). Az elől ritkán álló ragvonzó névutók közül csak konkrét használata volt az *át* (*a*) *vmin/vkin* szerkezetbeli névutónak, pl. *át a Damjanich utcán*. Az *át* igekötőként rendkívül gyakori, biztosan névutóként elhatárolható esetei alig vannak. Szintén csak konkrét jelentésben szerepelt a névszója előtt a *nézve* (*a*) *vmire/vkire*, pl. *nézve rám*; valamint a *szembe* (*a*) *vkivel/vmivel*, amelyben a névutó a legtöbbször névmáshoz kapcsolódott: *szembe velem/velük*, illetve *szembe a szigettel*. A *szembe* átvitt értelmű

¹⁰ Eleve absztrakt jelentésű: a névutó forrásszavának jelentése is már absztrakt volt.

használatai inkább igekötői funkciójában jelentkeznek, pl. *Jobban meg tudom fogalmazni, miért állok szembe a totalitárius rendszerekkel.*

Egyszer-egyszer jelent meg átvitt értelemben a *belül (a) vmin*, pl. *mely bankok vannak belül ezen a szigorú limiten; az egyetlenben (a) vmivel/vkivel*, pl. *Úgy döntöttek, hogy közzéteszik, egyetlenben velük a Touraine-i Művészi és Irodalmi társaság titkárának méltatását; a végig (a) vmin*, pl. *végig a munkák során; illetve a fogva (a) vmitől*, pl. *negatívom is megszünteted, Azt is, ami lehet, fogva attól, Többet velünk nem eshet* – ez utóbbi azonban egyetlen adat, az is szépirodalmi szöveg. Többször tűnt fel absztrakt használatban az *innen (a) vmin*, pl. *innen a negyvenen (életkor); innen a fizikai szenvedésen; innen halálon; az együtt (a) vmivel/vkivel*, pl. *együtt azzal az ismeretlen jó baráttal; továbbá a kezdve (a) vmitől/vkitől*, pl. *kezdve 1993-tól a kormányprogramig*, tipikusan állítmányt nem tartalmazó közbevetésekben.

A névszójuk előtt gyakran megjelenni képes ragvonzó névutók közül gyakori volt absztrakt jelentésben a *túl (a) vmin*, pl. *túl azon a vagyonszűrésen, amely a fővárost azzal érte; nem is olyan könnyű már túl a hetvenen;*¹¹ a *közel (a) vmihez/vkihez*, pl. *közel Istenhez, közel szívemhez, közel témánkhoz; valamint a szemben (a) vmivel/vkivel*, pl. *szemben azzal a kísértéssel; Az au pair tevékenység, szemben a bábiszitterekkel, nem igényel külön képzést; szemben a hagyományos lábváltós motorokkal.* Érdeemes összevetni a *szembe (a) vmivel* és a *szemben (a) vmivel* szerkezeteket: elől állva a *szembe* a *szembenhez* képest sokkalta inkább konkrét használatú, igekötőként lényegesen gyakoribb, absztrakt funkciókra is inkább úgy tett szert.

Csak absztrakt értelemben használatos a névutó az *eltekinve (a) vmitől/vkitől* szerkezetben, pl. *eltekinve attól a dologtól, ami, hogy úgy mondjam, csúnya volt magától; eltekinve azoktól/ettől/ezekről; továbbá a kivéve (a) vmit/vkit* szerkezetben, pl. *kivéve egyet/egyetlenegy/egyvalakit; kivéve Angliát; kivéve engem/minket/Önöket; kivéve azokat; A többi magánhangzó hosszúságát nem jelölte a lejegyző, kivéve a galand szót, ahol az első magánhangzóra ékezetet tett: gáland.*

Ezek alapján elmondhatjuk, hogy a 2. hipotézis is elvethető, mivel a ragvonzó névutók szép számmal szerepelnek absztrakt jelentésben névszójuk előtt állva is: absztrakt jelentésű forrásszóból névutóvá vált elemek is elfoglalhatják az elülső helyet, akár csak a konkrét és absztrakt jelentéssel egyaránt bíró ragvonzó névutók némelyike. Még a(z) igen) ritkán elől álló névutók is szerepelnek elülső pozícióban absztrakt jelentésben, pl. *innen*

¹¹ További kutatásra van szükség azokra az esetekre vonatkozóan, ahol a névutónak látszólag saját bővítője van, pl. *Ez pedig, messze túl Heinén még Horatiusnak is kései utódává teszi; évekkal túl halálán* – azért látszólagos a bővülés, mert elképzelhető, hogy kimaradt a főlrendelt tag, pl. *messze túl lévén Heinén, évekkal túl lévén halálán.*

vmin, belül vmin. Így az eddigi, pusztán vagy főként a pozícióra alapozó grammatikai leírások helytelen konklúziókhöz vezettek. Az absztrakt jelentés és a mondat- és szerkezetbeli pozíció, valamint az adott elem egyéb szófajú használatai komplex összefüggést mutatnak, pl. egyes elemek csak bizonyos viszonyzó szerepeikben tesznek szert absztraktabb jelentésekre.

A továbbiakban célzott vizsgálatot végeztünk, amelynek során egyes gyakran elől is álló ragvonzó névutók konkrét és absztrakt használatának gyakoriságát az elfoglalt pozícióval való összefüggésében néztük meg. A *vmihez/vkihez közel* esetében 100-ból 17 esetben volt konkrét a névutó jelentése, a többi használat mind absztrakt volt, pl. *Kádárhoz közel; ideológiájához közel*; míg a *közel vmihez/vkihez* esetében 100-ból 28 eset volt konkrét, a névelős használatnál pedig 52 elülső pozíciójú előfordulásból 18 esetben volt konkrét a névutó jelentése, pl. *még mindig ott álltam a belső sávban, közel a talpazathoz*. Ez alapján elmondható, hogy kiterjedtebb az absztrakt használat ennek a ragvonzó névutónak az esetében.

Megnéztük egy eleve absztrakt jelentésű forrásszófajból keletkezett ragvonzó névutó, a *vmitől eltekintve* viselkedését is a kétféle pozíció függvényében. Tipikusnak mondható, hogy ez a névutó a mondat első felében áll, a névszót követve, míg a névszót megelőzve a mondat hátsó traktusában kap helyet: *A furcsa magyarázatoktól eltekintve mégis elmondható, a gazdaság átlagmutatói jó közepesek; Végre egy nagyprodukción, amely zömmel itthon készül, eltekintve a tervezett külföldi forgatásokról.* A névszó előtti pozíciót felvéve főleg névmásokkal kapcsolódott össze, pl. *eltekintve attól/ettől/ezektől.* Számos ragvonzó névutó esetében igen gyakori a névmási szófajú vonzathoz történő kapcsolódás, elsősorban absztrakt jelentésben (akár utalószóként áll ez a névmás a mondatban, akár nem, l. lentebb is).

A 3. hipotézis tesztelésére névmási kollokációkat választottunk ki, mivel ezek fordultak elő a legnagyobb számban a vizsgált ragvonzó névutók esetében. Közvetlenül az egyes szerkezetekre kerestünk rá az MNSz-ben (pl. *azt kivéve, közel ehhez*). Mivel itt nincs módunk mind a húsz ragvonzó névutó esetében az összes névmási kollokáció bemutatására, néhány releváns esetet emelünk ki.

A névszó előtt gyakran megjelenő ragvonzó névutók névmási kollokációi igen vegyes képet mutatnak (l. az 1. táblázatot): némely kollokációk egyáltalán nem fordulnak elő (pl. *ehhez közel*), míg mások nagyon gyakoriak (különösen az adott névutó más névmási kollokációihoz képest), ilyen pl. a *kivéve azt* és az *eltekintve attól*. Van olyan névutó, amelynek csaknem az összes elülső helyzetű példánya névmással kollokálódik, ilyen az *eltekintve attól*.

Ragvonzó névutós szerkezet	A névutó előtt áll		A névutó hátul áll	
	Magas hangrendű névmási vonzat (db)	Mély hangrendű névmási vonzat (db)	Magas hangrendű névmási vonzat (db)	Mély hangrendű névmási vonzat (db)
<i>kivéve vmit</i>	20	142	5	1
<i>közel vmihez/vkihez</i>	5	35	0	27
<i>eltekintve vmitől/vkitől</i>	3	78	56	21

1. táblázat: Névszó előtt is előforduló ragvonzó névutók névmási kollokációinak gyakorisága

Önmagában a névmás hangrendje nem látszik döntőnek a tekintetben, hogy az adott ragvonzó névutóval milyen pozíciót felvéve kollokálódik. A gyakoriság szempontjából azonban érdemes megnézni, hogy milyen szerepű a névmás ezekben a kollokációkban, így például hogy főmondatbeli utalószóként szerepel-e, vagy sem (ekkor persze mély hangrendű). Az eredmények szerint a *kivéve azt* szerkezetben, pár esetet leszámítva, a névmás utalószó (138 eset a 142-ből), a *közel ahhoz* esetében mindig az (35 eset), míg az *ahhoz közel* (0 eset a 27-ből) szerkezetben nem. Az *azt kivéve* szórendű változat csak egyszer fordul elő a korpuszban, viszont akkor utalószó. Úgy tűnik, az igaz, hogy ha a névutó megelőzi a névmást, a névmás gyakran vagy mindig utalószó, a fordítottja viszont nem áll, vagyis az, hogy ha a névutó követi a névmást, az nem utalószó, ugyanis az *attól eltekintve* összes előfordulásában (21 db) is mindig utalószó a névmás.

A csak hátsó pozícióban megjelenő ragvonzó névutók esetében a névmásokkal való kollokálódás a 2. táblázatban szereplő eredményeket hozta (ezeknél értelemszerűen nem volt vizsgálható, hogy a névutó pozíciója milyen összefüggést mutat a névmás hangrendjével, csak az utóbbi változó):

Ragvonzó névutós szerkezet	Magas hangrendű névmási vonzat (db)	Mély hangrendű névmási vonzat (db)
<i>vminél fogva</i>	105	42
<i>vmit illetően</i>	11	100
<i>vmiből kifolyólag</i>	147	16
<i>vmire vonatkozóan</i>	366	911

2. táblázat: Csak névszó után előforduló ragvonzó névutók névmási kollokációinak gyakorisága

Érdekes esetet képez az *ennél fogva* és *annál fogva*, mivel ezeket több szótárunk már 'így, tehát' jelentésű összetett kötőszóként írja le. Az MNSz tanúsága szerint az *ennél fogva* ugyanakkor 105 esetben külön van írva (és 479 esetben egybe), a funkció teljesen azonos mindkettőnél. Ugyanez igaz, csak eltérő mértékben, az *annál fogva* ~ *annálfogva* kettősre: az előbbi 42-szer jelenik meg a szövegtár anyagában, az egybeírt variáns viszont csak 12-szer.

Mint látható, a rögzült pozíciójú ragvonzó névutók esetében is esetenként eltérő, hogy milyen hangrendű névmási vonzattal kollokálódik jellemzően a névutó. Megvizsgálva, hogy a mély hangrendű névmás hánszor funkcionál utalószóként, azt az eredményt kaptuk, hogy a legtöbbször akként jelenik meg (*azt illetően*: 100 esetből 97-szer, *abból kifolyólag*: 16 esetből 12-szer, *arra vonatkozóan*: 100-as random mintában 92-szer utalószó, az egyetlen kivétel az *annál fogva*, ami 12-szer volt utalószó a 42 esetből), noha ezeknél a névutóknál az elülső pozíció nem lehetséges.

A 3. hipotézis, mely szerint a kollokációk egyazon ragos vonzat esetében egyetlen névutói pozícióra korlátozódnak, a névmás + ragvonzó névutó kollokációk esetében nem teljesen tartható, hiszen még ha nagy gyakoriságbeli különbségek is mutatkoztak, a több pozíciót is felvenni képes ragvonzó névutók szinte mind kollokálódtak névmásokkal mindkét pozíciójukban. Az is igaz azonban, hogy az egyes névutók általában jellemzőbben jelentek meg az egyik pozícióban a másikhoz képest, és nem találtunk olyan esetet, ahol akár csak megközelítőleg azonos lett volna a kollokálódási hajlandóság egyazon névutó és egyazon névmás esetében mindkét lehetséges pozícióban.

Irodalom

- Balogh Judit 2000: A névutó. – Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó: 259–263.
- Dér Csilla Ilona 2010: How prototypical are suffix-attracting postpositions in Hungarian? Konferenciaelőadás, elhangzott a „*Beyond dichotomies – cognitive linguistics conference*” c. konferencián, Budapest, ELTE BTK, 2010. október 25.
- 2012: Mennyire (prototipikus) névutók a ragvonzó névutók a magyarban? – Tolcsvai Nagy Gábor & Tátrai Szilárd (szerk.): *Konstrukció és jelentés*. Tanulmányok a magyar nyelv funkcionális kognitív leírására. Budapest: ELTE BTK: 11–29.
- É. Kiss Katalin 1999: A névutós kifejezés. – É. Kiss Katalin, Kiefer Ferenc & Siptár Péter: *Új magyar nyelvtan*. Budapest: Osiris: 104–111.
- Sebestyén Árpád 1965: *A magyar nyelv névutórendszere*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

The role of context in the behaviour of suffix-attracting postpositions in Hungarian

Hungarian postpositions can be divided into two groups: plain postpositions (PPPs) and suffix-attracting postpositions (SAPPs). The main difference between the two is that PPPs can only follow the nouns they govern, while SAPPs are generally very mobile (e.g., *eltekintve vmitől* ‘apart from sg’; *közel vmihez* ‘close to sg’). However some of them have completely fixed back position (e.g., *vmiből kifolyólag* ‘in consequence of sg’, *vmire vonatkozóan* ‘relating to, in respect of sg’). The current study, using the MNSz corpus, focuses on the connection between the semantics and position of the SAPP (+ noun construction), and on the role of context in the use of these constructions. It will be shown that collocations have a strong influence on the possible positions of their SAPPs, but their frequency also carries significant consequences.